

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

סמכות בית הדין לקדש החודש בטעות

(כ"ה א') **משנה:** מעשה שבאו שניים ואמרו ראינוהו שחרית במזרח, וערבית במערב. אמר רבי יוחנן בן נורי: עדי שקר הם.¹ כשבאו ליבנה קיבלן רבן גמליאל.

(המשך **משנה:**) ועוד (מעשה), באו שניים ואמרו: ראינוהו בזמנו (ביום השלושים לאלול), ובליל עיבורו (בליל שלושים ואחד) לא נראה (הירח). וקיבלן רבן גמליאל. אמר רבי דוסא בן הרכינס: עדי שקר הן. היאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כרסה בין שיניה. אמר לו רבי יהושע: רואה אני את דבריך (ויש לעבר את החודש). שלח לו (ר"ג לרבי יהושע): גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ומעותיך ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונך.

הלך ר"ע ומצאו לרבי יהושע כשהוא מיצר. אמר לו: יש לי ללמוד שכל מה שעשה ר"ג עשוי. שנאמר² "אֵלֶּה מוֹעֲדֵי ה' מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם (בְּמוֹעֲדָם)" (אשר תקראו, בקריאת ב"ד תלאו הכתוב), בין בזמנן בין שלא בזמנן, אין לי מועדות אלא אלו.

בא לו (רבי יהושע) אצל רבי דוסא בן הרכינס. אמר לו (רבי דוסא): אם באין אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל, צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו, שנאמר³ "וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאֶהְרֹן נָדָב וְאֶבְיָהוּא וְשִׁבְעִים מְזֻקְנֵי יִשְׂרָאֵל". ולמה לא נתפרשו שמותן של (שבעים) זקנים? ללמד שכל שלושה ושלושה שעמדו בית דין על ישראל, הרי הוא כבית דינו של משה.

נטל מקלו ומעותיו בידו, והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכיפורים להיות בחשבוננו. עמד רבן גמליאל ונשקו (לרבי יהושע) על ראשו. אמר לו: בוא בשלום, רבי ותלמידי. רבי בחכמה, ותלמידי שקיבלת את דברי.

תניא: אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כך מקובלני מבית אבי אבא, פעמים שבא בארוכה ופעמים שבא בקצרה.

תנו רבנן: פעם אחת נתקשרו (נתכסו) שמים בעבים, ונראית דמות לבנה בעשרים ותשעה לחודש. ובקשו בית דין לקדשו. אמר להם רבן גמליאל: כך מקובלני מבית אבי אבא, אין חידושה של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה ושני שלישי שעה ו-73 חלקים (מהקודם).

תניא: הלך רבי עקיבא ומצאו לרבי יהושע כשהוא מיצר. אמר לו: רבי, מפני מה אתה מיצר... תרשיני לומר

¹ כתב הריטב"א, הא דתנן ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב. פירש רש"י דכולה בחדשה מיירי, כלומר ראינוהו בשחר במזרח ובערב במערב, ומשום הכי קאמר עדי שקר הם שאי אפשר דמשחרית עד ערבית ילך ממזרח למערב. ורבן גמליאל קאמר שפעמים שבא בקצרה. ובשם רבותיו פירש, ראינו את הישנה שחרית במזרח ואת החדשה ערבית במערב. וקאמר עדי שקר הם, דכ"ד שעי מיכסי סיהרא, וכן נראה בירושלמי.

² ויקרא, פר' אמור, כג, ד.

³ שמות, פר' משפטים, כד, ט.



הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות השי"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

לפניך דבר אחד שלימדתני: הרי הוא אומר "אתם" "אתם" "אתם" שלוש פעמים (בפרשת המועדות⁴, חסר וי"ו), אתם אפילו שוגגין (מאליהם), אתם אפילו מזידין,⁵ אתם אפילו מוטעין (ע"י עדי שקר). בלשון הזו אמר לו (רבי יהושע): עקיבא, ניחמתני, ניחמתני.

שיטות הראשונים

עדים שהעידו עדויות סותרות בחידוש הלכנה: פסק הרמב"ם כרבן גמליאל במשנה, וכתב, "אמרו עדים 'ראינוהו ביום תשעה ועשרים שחרית במזרח קדם שתעלה השמש, וראינוהו ערבית במערב בליל שלשים' - הרי אלו נאמנים,⁶ ומקדשין על ראיה זו, שהרי ראוהו בזמנו; אבל הראיה שאמרו שראוהו בשחרית - אין נזקקים לה, שאין אנו אחראים לראית שחרית, ובדוע שהעבים הם שנתקשרו, ונראה להם כלבנה. וכן אם ראוהו בזמנו, ובליל עבירו לא נראה - הרי אלו נאמנים, שאין אנו אחראים אלא לראית ליל שלשים בלבד."⁷

ובליל עבירו לא נראה: הרמב"ם פירש, שהעדים העידו שראוהו בליל שלושים, ולא ראוהו ליל שלושים ואחד. ורבן גמליאל קיבל עדותם ביום שלושים ואחד, וקבע למפרע את יום השלושים לראש חודש.⁸ ומדברי רש"י והמאירי נראה שפירשו, שהעדים העידו שראוהו בליל שלושים. ורבן גמליאל קידש על פיהם את החודש. ובליל שלושים ואחד היו מצפים בית דין והעם שתהא מגולה ויראוהו, ולא נראה להם.⁹

קידוש החודש מסור לבית דין: כתב הרמב"ם, "בית דין שקדשו את החדש, בין שוגגין בין מטעין בין אנוסין - הרי זה מקדש, וחיבין הפל לתקן המועדות על יום שקדשו בו. אף על פי שזה ידע שטעו - חיב לסמך עליהם, שאין הדבר מסור אלא להם, ומי שצוה לשמור המועדות הוא צוה לסמך עליהם, שנאמר: "אשר תקראו אתם" (ויקרא כג, כג; כג, לז)."¹⁰

הדרן עלך אם אינן מכירין

⁴ ויקרא כ"ג, פסוקים ב, ד, לז.

⁵ ראה סוגיא לעיל, כ' א', מאיימין על העדים וכו' וראה רמב"ם (הל' קידוש החודש ג, ט).

⁶ ומיירי שידעו לפי החשבון שאפשר שיראה בלילה. רמב"ם (פיה"מ), רבינו יהונתן, רז"ה, ומאירי.

⁷ מקורות: רמב"ם (הל' קידוש החודש ב, ו).

⁸ והרמב"ם לשיטתו (הל' קידוש החודש ג, טז) שבית דין יכולים לקדש את החודש למפרע, ראה להלן, ריש פרק שלישי.

⁹ מקורות: רמב"ם (פירוש המשנה). מאירי (ד"ה המשנה השמינית).

¹⁰ מקורות: רמב"ם (הל' קידוש החודש ב, ו).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

פרק שלישי

ראוהו בית דין

לא הספיקו לקדשו ביום

(כ"ה ב') **משנה:** ראוהו בית דין וכל ישראל, נחקרו העדים, ולא הספיקו לומר "מקודש" עד שחשיכה (ונכנס ליל יום שלושים ואחד), הרי זה מעובר (חודש מלא).

(ומקשה) וכיוון דתנא ליה "ראוהו בית דין וכל ישראל", "נחקרו העדים" למה לי (חקירתן אחרי שהכל ראו)!!

(ומתיר) הכי קאמר: אי נמי (לא ראוהו בית דין, אלא רק עדים ו) נחקרו העדים. סלקא דעתך אמינא תיהוי חקירת עדים כתחילת דין, ומקודש מקודש כגמר דין, ולקדשי בלילה (כדיני ממונות שאם התחילו ביום גומרים אף בלילה), קמ"ל (ויליף לה מקראי).

(המשך **משנה:**) ראוהו בית דין בלבד, יעמדו שניים (מן הדיינים שראוהו), ויעידו בפניהם (בפני האחרים) ויאמרו "מקודש, מקודש".

(ומקשה) ואמאי (יעמדו שניים ויעידו, הלא ראוהו כולם! יקדשוהו בראייתם), לא תהא שמיעה גדולה מראייה!

אמר רבי זירא: כגון שראוהו בלילה.

(המשך **משנה:**) ראוהו שלושה והן בית דין, יעמדו שניים (מתוכם) ויושיבו מחבריהם (שלא ראוהו) אצל היחיד (הדיין השלישי שראה), ויעידו בפניהם, ויאמרו מקודש, מקודש. שאין היחיד נאמן (לומר מקודש) על ידי עצמו (=לבדו).

שיטות הראשונים

איזה בית דין יכול לקדש את החודש: כתב הרמב"ם "כָּל שְׁאֲמָרְנוּ מְקַבְּיעַת רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ עַל הָרְאִיָּה וְעֵבוֹר הַשָּׁנָה מִפְּנֵי הַזְּמַן אוּ מִפְּנֵי הַצָּרָף - אֵין עוֹשִׁין אוֹתוֹ אֶלָּא סְנֵהֲדָרִין שְׁבָאֲרָץ יִשְׂרָאֵל,⁴¹ אוּ בֵּית דִּין הַסְּמוּכִים שְׁבָאֲרָץ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְּנוּ לָהֶם הַסְּנֵהֲדָרִין רְשׁוּת..."⁴² ודעת הרמב"ן, שקידוש החודש ועיבור השנה אינם צריכין ב"ד הגדול, אלא שלושה והם מומחין (סמוכין).⁴³

אמירת מקודש: כתב הרמב"ם "וְאַחַר כֵּן, אַחַר שֶׁתִּתְקַּים הָעֵדוּת - רֹאשׁ בֵּית דִּין אוֹמֵר 'מְקֻדָּשׁ!'. וְכָל הָעָם עוֹנִים אַחֲרָיו

⁴¹ ונראה שעל סנהדרי גדולה (של שבעים ואחד דיינים) הוא אומר כן. רמב"ן.

⁴² המשך ההלכה: "שֶׁכֶּף נֶאֱמַר לְמִשָּׁה וְאַהֲרֹן: "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֲדָשִׁים" (שמות יב, ב), ומפי השמועה למדו איש מאיש ממשוה רבנו שֶׁכֶּף הוּא פְּרוּשׁ הַדָּבָר: עֵדוּת זוּ תְהִיָּה מְסוּרָה לָכֶם, וְלִכְל הָעוֹמֵד אַחֲרֵיהֶן בְּמִקוֹמָן. אֲבָל בְּזִמְנֵי שְׂאִין שֶׁם סְנֵהֲדָרִין בְּאֲרָץ יִשְׂרָאֵל - אֵין קוֹבְעִין חֲדָשִׁים וְאֵין מְעַבְּרִין שָׁנִים אֶלָּא בְּחֻשְׁבוֹן זֶה שְׂאֵנָּה מְחֻשְׁבִּין בּוֹ הַיּוֹם." ועיי"ש עוד בהמשך ההלכות, איך נקבע החשבון היום. מקורות: רמב"ם (הל' קידוש החודש ה, א; ד, ט; ספר המצוות, עשה קג). רמב"ן (השגות לספר המצוות).

⁴³ והרמב"ן מוכיח כן מסוגיין, עיי"ש.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

'מְקַדְּשׁ! מְקַדְּשׁ!...' אָפְלוּ רְאוּהוּ בֵּית דִּין וְכָל יִשְׂרָאֵל, וְלֹא אָמְרוּ בֵּית דִּין 'מְקַדְּשׁ' עַד שֶׁחֲשָׁכָה לֵיל אֶחָד וְשָׁלְשִׁים, או שֶׁנִּחְקְרוּ הָעֵדִים, וְלֹא הִסְפִּיקוּ בֵּית דִּין לומר 'מְקַדְּשׁ' עַד שֶׁחֲשָׁכָה לֵיל אֶחָד וְשָׁלְשִׁים - אֵין מְקַדְּשִׁין אוֹתוֹ, וְיִהְיֶה הַחֲדָשׁ מְעַבְרָ, וְלֹא יִהְיֶה רֹאשׁ חֲדָשׁ אֲלֵא יוֹם אֶחָד וְשָׁלְשִׁים, אֲף עַל פִּי שֶׁנִּרְאָה בְּלֵיל שְׁלֹשִׁים; שְׂאִין הָרְאִיָּה קוֹבְעֵת, אֲלֵא בֵּית דִּין שְׂאָמְרוּ 'מְקַדְּשׁ' הֵם שְׁקוֹבְעִים." וּדְעַת הַרְמַב"ן, שְׁגַם 'מְקוֹדֵשׁ' אֵין מְעַכֵּב אֲלֵא כִּיּוֹן שֶׁהַחֲלִיטוּ ב"ד שִׁיְהִיָּה ר"ח הַיּוֹם אֲף עַל פִּי שֶׁלֹּא אָמְרוּ מְקוֹדֵשׁ נִתְקַדַּשׁ הַחוֹדֵשׁ.¹⁴

בית דין שראו בעצמם את הלכנה: כתב הרמב"ם "רְאוּהוּ בֵּית דִּין עֲצָמָם בְּסוֹף יוֹם תְּשַׁעָּה וְעֶשְׂרִים: אִם עָדִין לֹא יֵצֵא כּוֹכֵב בְּלֵיל שְׁלֹשִׁים - בֵּית דִּין אוֹמְרִים 'מְקַדְּשׁ, מְקַדְּשׁ', שְׂעָדִין יוֹם הוּא; וְאִם רְאוּהוּ בְּלֵיל שְׁלֹשִׁים אַחַר שְׂיֵצְאוּ שְׁנֵי כּוֹכְבִים - לְמַחַר מוֹשִׁיבִים שְׁנֵי דֵּינִים אֲצֵל אֶחָד מֵהֶם, וְיַעֲזִדוּ הֵם הַשָּׁנִים בְּפְנֵי הַשְּׁלֹשָׁה, וְיִקְדְּשׁוּהוּ הַשְּׁלֹשָׁה."¹⁵

ראוהו בית דין בלבד: כתב המאירי שיש מפרשים שהראיה היתה ביום שלושים בערב, קודם שנראו כוכבים של ליל שלושים ואחד. והרמב"ם (הנזכר לעיל) פירש שראוהו בסוף יום כ"ט, ואם עדיין יום הוא, יהיה החודש מקודש למחר, ביום שלושים.¹⁶

קידוש חודש למפרע: דעת הרמב"ם שאפשר לקדש חודש למפרע. ודעת רשב"א וריטב"א, שאי אפשר לקדש חודש למפרע.¹⁷

לא תהא שמיעה גדולה מראיה: רש"י פירש דהא גבי עדות החודש לא כתיב עדות, אלא כזה ראה וקדש. כתב הרשב"א, נראה מדבריו דלגבי נפשות וממונות דכתיב בהו עדות, לא אמרינן לא תהא שמיעה גדולה מראייה, אלא בעינן עדות ממש או הודאת בעל דין, דהוי כקבלת עדות. ופירשו תוספות ורשב"א, דאפילו בדיני נפשות אמרינן הכי, אם ראוהו ביום.¹⁸

כגון שראוהו בלילה: רש"י פירש, הלכך למחר, אי לאו שמיעה, על מה יקדשו. ותוספות פירשו, דראייתם בלילה היא כקבלת עדות, ואין קבלת עדות אלא ביום.¹⁹

¹⁴ ולא הצריכו חכמים לומר 'מְקוֹדֵשׁ מְקוֹדֵשׁ' אלא שהוא מצוה לפרסומי מילתא בעלמא; אבל מכיון שהסכימה דעת ב"ד שיהיה החודש הזה מלא או חסר, קורא אני בו 'אשר תקראו אותם'. רמב"ן. מקורות: רמב"ם (הל' קידוש החודש ב,ח). רמב"ן (השגות לספר המצוות, עשה קנג).

¹⁵ מקורות: רמב"ם (הל' קידוש החודש ב,ט).

¹⁶ מקורות: רמב"ם (הל' קידוש החודש ב,ט). ור' שקל הקודש' ס"ק עג, ו'ציון ההלכה' ס"ק צה).

¹⁷ הראשונים הקשו, אהא דאמרינן סד"א תיהו חקירת עדים כתחילת דין ומקודש מקודש כגמר דין ולקדשי בלילה וכו', דתיפוק ליה שבלילה כבר מתחיל יום ל"א, והרי אי אפשר ביום ל"א לקדש את החודש "למפרע" ולקבוע את ראש חודש ביום ל'. ותירצו, דאדרבה טעמא דאין מקדשין אותו למחר, היינו משום הא דגמרינן הכא שאין מקדשין אותו בלילה, ולפי שהפסיק בינתיים זמן שאינו ראוי לקדשו (כלומר, אם היה אפשר לקדש בלילה, ולא היה זמן שאינו ראוי לקדוש שמפסיק, אכן היה אפשר לקדש למפרע, ביום שלושים ואחד). מקורות: רמב"ם (הל' קידוש החודש ג,טז). ור' שקל הקודש' ס"ק קא, ו'ציון ההלכה' ס"ק קכז). רשב"א (כ"ה ב', ד"ה ואימא ה"נ). ריטב"א (ד"ה ויש מקשין).

¹⁸ מקורות: תוספות (ד"ה לא תהא). רשב"א (ד"ה הא דאמרינן אמאי).

¹⁹ ובחי' רבי עקיבא איגר כתב, כתב הרע"ב אבל אם ראוהו ב"ד עם שקיעת החמה, בזמן שיש שהות לומר מקודש כו'. משמע אף אם ראוהו ביום, אלא דלא היה פנאי לומר מקודש עד שחשכה, כשמקדשים למחר צריך שיעידו, דאם לא על עדותן של אלו, על מה יקדשו. וכן נראה מפירוש רש"י. אבל לפי מה שכתבו התוספות הטעם, דבראוהו בלילה אי אפשר לדון ראייה לשמיעה, דאין מקבלים עדים בלילה, א"כ בראוהו ביום ולא הספיקו לומר מקודש, יכולים לקדש למחר על (סמך) ראייתם.